

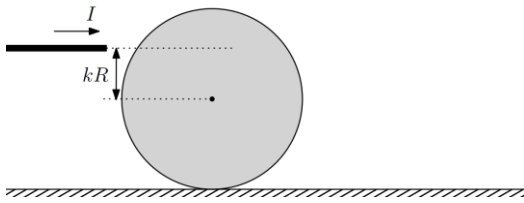
Yuxarı yaş qrupu

Məsələ 1.

Radiusu R , kütləsi M olan bilyard topu üfüqi masada sükunətdədir. Masa ilə top arasındakı sürüşmə sürtünmə əmsalı μ -yə bərabərdir. Topa şəkildə göstəriləyi kimi, mərkəzdən kR məsafədən, üfüqi istiqamətdə I impulsu verilir.

QEYD: Radiusu r , kütləsi m olan bircins kürənin kütlə mərkəzindən keçən oxa nəzərən ətalət momenti

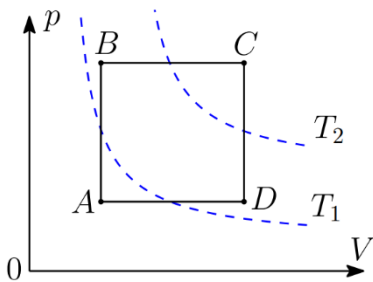
$$I_0 = \frac{2}{5}mr^2 \text{ -dir.}$$

- Topun sürüşmədən diyirlənməyə başlayan andakı sürətini verilən fiziki kəmiyyətlər ifadə edin.
- Top sürüşmədən diyirlənməyə başlayana qədər gedilən yolu verilən fiziki kəmiyyətlər ifadə edin.
- k -nın hansı qiymətində top zərbədən sonra dərhal sürüşmədən diyirlənməyə başlayır?

Məsələ 2.

Şəkildə p - V diaqramı verilmiş dairəvi proses iki izoxor və iki izobar prosesdən ibarətdir. İşçi maddə ikiatomlu molekullardan ibarət 1 mol ideal qazdır.

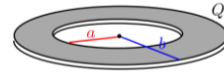

Aşağıdakı izobarın orta nöqtəsi və soldakı izoxorun orta nöqtəsi T_1 temperaturuna uyğun olan eyni izoterm əyrisi üzərində yerləşir. Yuxarıdakı izobarın orta nöqtəsi və sağdakı izoxorun orta nöqtəsi isə T_2 temperaturuna uyğun olan eyni izoterm əyrisi üzərində yerləşir.

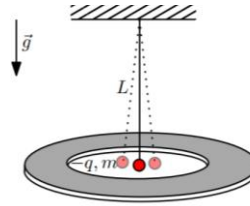
- A, B, C və D nöqtələrinə uyğun gələn temperaturları T_1 və T_2 ilə ifadə edin.
- $ABCD$ dairəvi prosesi üzrə işləyən istilik mühərrikinin faydalı iş əmsalını T_1 və T_2 ilə ifadə edin.

Məsələ 3.

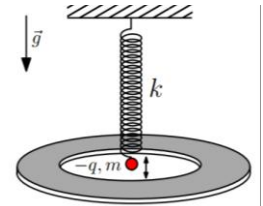
Q yükü ilə bircins yüklənmiş, keçirici olmayan nazik halqanın daxili və xarici radiusları uyğun olaraq a və b -dir (şəkil 1).

Şəkil 1

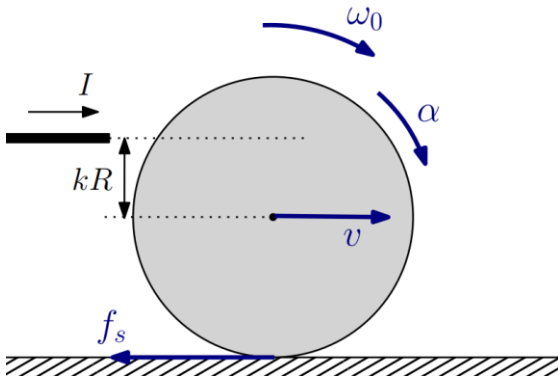

Şəkil 2

Şəkil 3

- 1-ci halda yükü $-q$, kütləsi m olan nöqtəvi cisim L uzunluqlu sapdan asılmışdır. Halqa mərkəzi yükün tarazlıq vəziyyətində olacaq şəkildə üfüqi vəziyyətdə sabit saxlanılıb (şəkil 2). Cisim tarazlıq vəziyyətindən bir qədər meyl etdirilib (ipin şaqulla əmələ gətirdiyi maksimal bucaq $\theta \ll \frac{a}{L}$ -dir) sərbəst buraxıldıqda cisim harmonik rəqslər etməyə başlayır. Rəqslərin periodunu verilən fiziki kəmiyyətlər və lazımlı fiziki sabitlərlə ifadə edin.
- 2-ci halda isə yükü $-q$, kütləsi m olan nöqtəvi cisim k sərtlik əmsalına malik yaydan asılmışdır. Halqa mərkəzi yükün tarazlıq vəziyyətində olacaq şəkildə üfüqi vəziyyətdə sabit saxlanılıb (şəkil 3). Cisim tarazlıq vəziyyətindən şaquli istiqamətdə çox kiçik ($y \ll a$) məsafə aşağı çəkilib sərbəst buraxıldıqda o harmonik rəqslər etməyə başlayır. Rəqslərin periodunu verilən fiziki kəmiyyətlər və lazımlı fiziki sabitlərlə ifadə edin.

Məsələ 1. Həlli:

Topun başlanğıc sürəti: $v_0 = \frac{I}{m}$ (0.5 bal)

Topa təsir edən sürtünmə qüvvəsi: $f_s = \mu mg$ (0.5 bal)

Topun yavaşlama təcili: $a = -\mu g$ (0.5 bal)

Topun bucaq təcili:

$$\mu mgR = \frac{2}{5}mR^2\alpha \Rightarrow \alpha = \frac{5\mu g}{2R} \quad (0.5 + 0.5 \text{ bal})$$

Topun başlanğıc bucaq sürəti üçün yaza bilərik:

$$IkR = \frac{2}{5}mR^2\omega_0 \Rightarrow \omega_0 = \frac{5Ik}{2mR} \quad (1.0 + 0.5 \text{ bal})$$

Burdan sonra alternativ həll də yazıla bilər (sonda verilib)

Sürətin zamandan asılılığı: $v = v_0 - \mu gt$ (0.5 bal)

Bucaq sürətinin zamandan asılılığı:

$$\omega = \omega_0 + \frac{5\mu g}{2R}t \quad (1.0 \text{ bal})$$

Top diyirlənməyə başladığı anda onun xətti sürəti ilə bucaq sürəti arasındakı əlaqə: $v = \omega R$ (0.5 bal)

Yuxarıdakı tənliklərdən:

$$v_0 - \mu gt = \left(\omega_0 + \frac{5\mu g}{2R}t\right)R \quad t = \frac{2(v_0 - \omega_0 R)}{7\mu g}$$

$$t = \frac{I(2-5k)}{7m\mu g} \quad (1.0 \text{ bal})$$

$$v = \frac{I}{m} - \mu g \frac{I(2-5k)}{7m\mu g} = \frac{5I}{7m}(1+k) \quad (0.5 \text{ bal})$$

Topun sürüşmədən diyirlənməyə başladığı ana qədər topun getdiyi yol:

$$S = \frac{v_0 + v_s}{2}t = \frac{\frac{I}{m} + \frac{5I}{7m}(1+k)}{2} \frac{I(2-5k)}{7m\mu g} = \frac{I^2(24-50k-25k^2)}{98m^2\mu g}$$

(0.5+1.0 bal)

Topun zərbədən dərhal sonra diyirlənməyə başlaması

üçün $t = \frac{I(2-5k)}{7m\mu g} = 0$ olmalıdır. Buradan $k=0.4$ alınır.

(1.0 bal)

Qeyd: $k > 0,4$ olduqda sürtünmə qüvvəsi əks istiqamətə yönəlir. Ona görə də topun diyirlənməyə başlama anı

üçün tapılan ifadə əks işarə ilə, yəni $t = -\frac{I(2-5k)}{7m\mu g}$ ilə

təyin olunur. Eyni zamanda gedilən yol üçün tapılan ifadə də əks işarəli olmalıdır.

Zamansız alternativ həll

Topun diyirlənməyə başladığı an $v = \omega R$ (0.5 bal). Bu anda bucaq momenti. Masanın üzərindəki hər hansı bir nöqtəyə nəzərən impuls momentinin saxlanılmasını yazırıq (ağırlıq qüvvəsiylə reaksiya qüvvəsinin momentləri bir birinə bərabər və əks istiqamətdədir)

$$mv_0R + \frac{2}{5}mR^2\omega_0 = mvR + \frac{2}{5}mR^2\frac{v}{R} \quad (2.0 \text{ bal})$$

Burdan alınır ki,

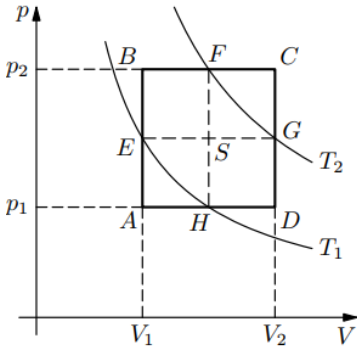
$$v = \frac{5I}{7m}(1+k) \quad (1.0 \text{ bal})$$

Və gedilən yol

$$S = \frac{v^2 - v_0^2}{2\mu g} = \frac{I^2(24-50k-25k^2)}{98m^2\mu g} \quad (0.5+1.0 \text{ bal})$$

Topun dərhal diyirlənməsi üçün lazım olan şərt $v_0 = \omega_0 R$, buradan da $k = 0.4$ alınır (1.0 bal)

Məsələ 2. Həlli:

Hal tənlikləri: $p_1V_1 = nRT_A$, $p_2V_2 = nRT_C$, $p_2V_1 = nRT_D$ və

$$p_1V_2 = nRT_D \quad (4 \cdot 0.25 \text{ bal})$$

EG izobardır yəni $\frac{V_2}{V_1} = \frac{T_2}{T_1} \quad (1.0 \text{ bal})$

FH izoxordur yəni $\frac{p_2}{p_1} = \frac{T_2}{T_1} \quad (1.0 \text{ bal})$

Bu tənliklərdən: $p_2V_1 = p_1V_2$ yəni:

$$T_B = T_D \text{ alınır} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$\frac{p_1 + p_2}{2} V_1 = p_1 \frac{V_1 + V_2}{2} = nRT_1 \quad \text{və ya}$$

$$p_1(V_1 + V_2) = (p_1 + p_2)V_1 = 2nRT_1 \quad (0.75 \text{ bal})$$

$$p_1 \left(V_1 + V_1 \frac{T_2}{T_1} \right) = 2nRT_1$$

$$p_1 V_1 \left(\frac{T_2 + T_1}{T_1} \right) = 2nRT_1$$

$p_1V_1 = nRT_A$ olduğundan

$$nRT_A \left(\frac{T_2 + T_1}{T_1} \right) = 2nRT_1$$

$$T_A = \frac{2T_1^2}{T_2 + T_1} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$V_2 \frac{p_1 + p_2}{2} = \frac{V_1 + V_2}{2} p_2 = nRT_2 \quad \text{və ya}$$

$$(p_1 + p_2)V_2 = p_2(V_1 + V_2) = 2nRT_2 \quad (0.75 \text{ bal})$$

$$\left(p_2 \frac{T_2}{T_1} + p_2 \right) V_2 = 2nRT_2$$

$p_2V_2 = nRT_C$ olduğundan

$$nRT_C \left(\frac{T_2 + T_1}{T_1} \right) = 2nRT_2 \quad T_C = \frac{2T_2^2}{T_2 + T_1} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$(p_1 + p_2)V_1 = 2nRT_1$$

$$\left(p_2 \frac{T_2}{T_1} + p_2 \right) V_1 = 2nRT_1$$

$$p_2 V_1 \left(\frac{T_2 + T_1}{T_1} \right) = 2nRT_1$$

$p_2V_1 = nRT_B$ olduğundan

$$nRT_B \left(\frac{T_2 + T_1}{T_1} \right) = 2nRT_2 \quad T_B = \frac{2T_2T_1}{T_2 + T_1} \quad (0.5 \text{ bal})$$

Qaza yalnız AB və BC hissələrində istilik miqdarı verilib **(0.5 bal)**

$$Q_{AB} = \frac{5}{2} nR(T_B - T_A) \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$Q_{BC} = \frac{7}{2} nR(T_C - T_B) \quad (0.75 \text{ bal})$$

Qazın gördüyü iş:

$$A = (p_2 - p_1)(V_2 - V_1) \quad (0.25 \text{ bal})$$

$$A = nR(T_C + T_A - T_B - T_D) \quad (0.5 \text{ bal})$$

Faydalı iş əmsalı:

$$\eta = \frac{nR(T_C + T_A - T_B - T_D)}{nc_v(T_B - T_A) + nc_p(T_C - T_B)} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$\text{ifadə } \eta = \frac{2(T_2 - T_1)}{7T_2 + 5T_1} \quad (0.5 \text{ bal})$$

Məsələ 3.

Əvvəlcə Q yüklü R radiuslu halqanın mərkəzindən keçən ox üzərində z məsafədə elektrik sahəsinin intensivliyini hesablayaq:

$$dE = \frac{kdQ}{z^2 + R^2} \quad (0.25 \text{ bal})$$

$$dE_z = dE \frac{z}{\sqrt{z^2 + R^2}} \quad (0.25 \text{ bal})$$

İntegrallama aparsaq: $E_z = \frac{kQz}{(z^2 + R^2)^{3/2}} \quad (0.5 \text{ bal})$

z çox kiçik olduqda $E_z = \frac{kQz}{R^3} \quad (0.5 \text{ bal})$

İndi bir Qaus səthi götürərək mərkəzdən radial istiqamətdə kiçik r məsafədə elektrik sahəsinin intensivliyini hesablayaq:

$$2\pi r^2 E_z = E_r 2\pi r \cdot 2z \quad (1.5 \text{ bal})$$

$$E_r = E_z \frac{r}{2z} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$E_r = \frac{kQr}{2R^3} \quad (0.5 \text{ bal})$$

Diskin səthi yük sıxlığı: $\sigma = \frac{Q}{\pi(b^2 - a^2)} \quad (0.25 \text{ bal})$

Götürülmüş x radiuslu elementar halqanın sahəsi:

$$dS = 2\pi x dx \quad (0.25 \text{ bal})$$

Elementar halqanın yükü: $dQ = \sigma dS \quad (0.25 \text{ bal})$

Halqanın hesabına radial istiqamətdə kiçik r və halqanın oxu üzərində z məsafədə elektrik sahəsinin intensivlikləri:

$$dE_z = \frac{k\sigma 2\pi dx}{x^2} z \quad \text{və} \quad dE_r = \frac{k\sigma 2\pi dx}{2x^2} r \quad (0.5*2 \text{ bal})$$

İntegrallama aparsaq:

$$E_z = \frac{2\pi k\sigma(b-a)}{ab} z \quad E_r = \frac{2\pi k\sigma(b-a)}{2ab} r \quad (0.5*2 \text{ bal})$$

$$E_z = \frac{2kQ}{ab(b+a)} z \quad E_r = \frac{kQ}{ab(b+a)} r \quad (0.25*2 \text{ bal})$$

1-ci halda cismin hərəkət tənliyi:

$$-mg \sin \theta L + qE_r L \cos \theta = mL^2 \ddot{\theta} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$\sin \theta \approx \theta \quad \text{və} \quad r \approx \theta L \quad (0.25 \text{ bal})$$

$$-mgL\theta + \frac{kqQ}{ab(b+a)} L^2 \theta = mL^2 \ddot{\theta}$$

$$\ddot{\theta} = -\theta \left(\frac{g}{L} - \frac{kqQ}{mab(b+a)} \right)$$

$$\omega = \sqrt{\frac{g}{L} - \frac{kqQ}{mab(b+a)}} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$T = \frac{2\pi}{\sqrt{\frac{g}{L} - \frac{kqQ}{mab(b+a)}}} \quad (0.25 \text{ bal})$$

2-ci halda cismin hərəkət tənliyi:

$$-kz - qE_z = m\ddot{z} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$-kz - \frac{2kQq}{ab(b+a)} z = m\ddot{z}$$

$$\ddot{z} = -z \left(\frac{k}{m} + \frac{2kQq}{mab(b+a)} \right)$$

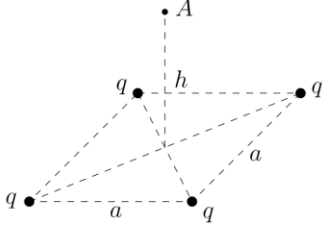
$$\omega = \sqrt{\frac{k}{m} + \frac{2kQq}{mab(b+a)}} \quad (0.5 \text{ bal})$$

$$T = \frac{2\pi}{\sqrt{\frac{k}{m} + \frac{2kQq}{mab(b+a)}}} \quad (0.25 \text{ bal})$$

Aşağı yaş qrupu

Məsələ 1.

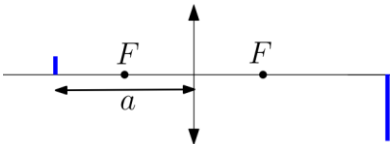
4 ədəd eyni q yüklü nöqtəvi cisim tərəfinin uzunluğu a olan kvadratın tərə nöqtələrində yerləşdirilib. Kvadratın müstəvisinə perpendikulyar olan və kvadratın diaqonallarının kəsişmə nöqtəsindən keçən düz xətt üzərində A nöqtəsi verilib. Belə ki, A nöqtəsi kvadratın diaqonallarının kəsişmə nöqtəsindən h məsafədə yerləşir.

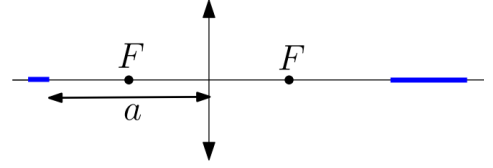
- A nöqtəsindəki E elektrik sahəsinin intensivliyini verilən fiziki kəmiyyətlər və k -elektrostatik sabiti ilə ifadə edin.
- $\frac{h}{a}$ -nin cavab vərəqində verilmiş qiymətləri üçün $\frac{E}{E_0}$ qiymətlərini hesablayıb cədvələ yazın (burada $E_0 = \frac{kq}{a^2}$ -dir) və $\frac{E}{E_0}$ -nin $\frac{h}{a}$ -dan asılılıq qrafikini qurun.
- $\frac{h}{a}$ -nin hansı qiymətində A nöqtəsindəki elektrik sahəsinin intensivliyi maksimumdur? Elektrik sahəsinin intensivliyinin maksimal qiymətini E_0 -la ifadə edin.

Məsələ 2.

Toplayıcı linzanın baş optik oxu üzərində linzadan a məsafədə uzunluğu a məsafəsinə nəzərən çox kiçik olan çubuq yerləşdirilib. Çubuğun həqiqi xəyalının xətti böyütmə əmsalı 4-ə bərabərdir. Aşağıdakı iki hal üçün linzanın fokus məsafəsini a ilə ifadə edin.

Şəkil 1.

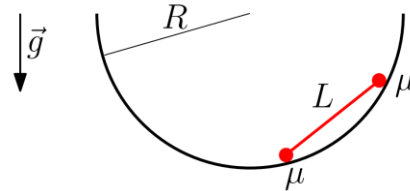
Şəkil 2.

- Çubuq şəkil 1-dəki kimi baş optik oxa perpendikulyar yerləşdirilib
- Çubuq şəkil 2-dəki kimi baş optik oxa paralel yerləşdirilib

Qeyd: $x \ll 1$ olarsa, $\frac{1}{1-x} \approx 1+x$

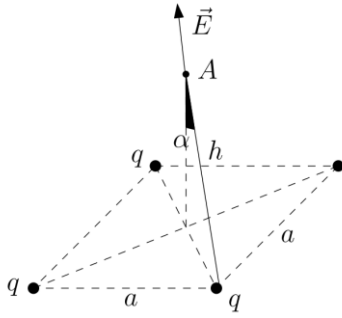
Məsələ 3.

Sistem L uzunluqlu çəkisiz çubuqla birləşdirilmiş eyni kütləli nöqtəvi cisimdən ibarətdir. Sistem şəkildəki kimi radiusu $R = L$ olan yarımsilindrin daxilinə yerləşdirilib. Cisimlərlə yarımsilindrin daxili səthi arasındakı sürtünmə əmsalı μ -yə bərabərdir. Sistem tarazlıqdadır.

- Sistemin qüvvə diaqramını çəkin.
- Cisimləri birləşdirən çubuğun üfüqə nəzərən maksimal meyl bucağını tapın. Cavabı μ ilə ifadə edin.

Məsələ 1 həlli:

A nöqtəsində bir yükün yaratdığı sahənin intensivliyi:

$$E = \frac{kq}{(h^2 + a^2 / 2)} \quad (1 \text{ bal})$$

Həmin nöqtədəki yekun intensivlik:

$$E_y = 4E \cos \alpha \quad (1 \text{ bal})$$

$$\cos \alpha = \frac{h}{\sqrt{h^2 + a^2 / 2}} \quad (0.5 \text{ bal})$$

Yuxarıdakı ifadələrdən:

$$E_y = \frac{4kqh}{(h^2 + a^2 / 2)^{3/2}} \quad (1 \text{ bal})$$

$$\frac{E_y}{\left(\frac{kq}{a^2}\right)} = \frac{4ha^2}{(h^2 + a^2 / 2)^{3/2}} = \frac{4(h/a)}{\left((h/a)^2 + 0.5\right)^{3/2}}$$

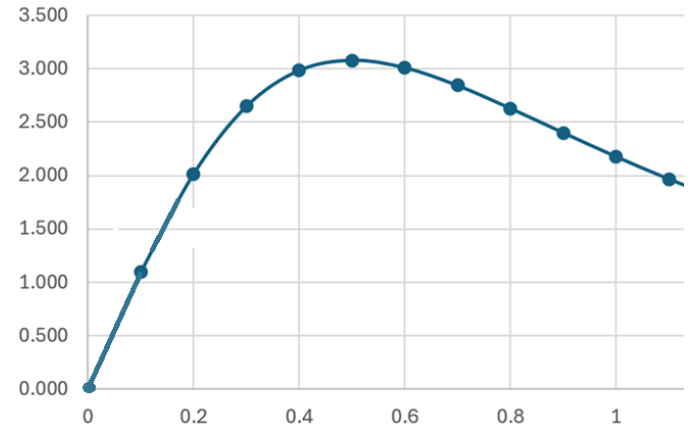
Deməli $\frac{E_y}{(kq/a^2)}$ -ya y desək, $\frac{h}{a}$ -aya x desək qrafikimiz:

$$y = \frac{4x}{(x^2 + 1/2)^{3/2}} \text{ olmalıdır.}$$

$\frac{h}{a}$	$\frac{E}{E_0}$
0.0	0.0
0.1	1.098
0.2	2.016
0.3	2.648
0.4	2.984
0.5	3.079
0.6	3.009
0.7	2.843
0.8	2.629
0.9	2.401

1	2.177
1.1	1.968

0.2*12=2.4 bal

0.2*12+0.7=3.1 bal

Maksimal qiymət $a=0,5h$ -da alınır. Həmin qiyməti yazdıqda $E_{\max}=3.08E_0$ alınır. **(0.5+0.5 bal)**

Məsələ 2 həlli:

Çubuğun uzunluğu x olsun, onda xəyalın uzunluğu $4x$ olacaq. cisim məsafəsi a -dırsa, xəyal məsafəsi $4a$ olmalıdır **(1 bal)**

Nazik linza düsturundan:

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{4a} = \frac{1}{f} \Rightarrow f = 0,8a \quad \text{(1+0,5 bal)}$$

Çubuğun uzunluğu x olsun, onda xəyalın uzunluğu $4x$ olacaq. Çubuğun sağ ucunun linzadan olan məsafəsi a , həmin nöqtənin xəyal məsafəsi b olsun. Onda sol ucun cisim məsafəsi $a+x$, xəyal məsafəsi isə $b-4x$ olmalıdır

(1 bal)

Nazik linza düsturundan:

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{b} = \frac{1}{f} \quad \text{və} \quad \frac{1}{a+x} + \frac{1}{b-4x} = \frac{1}{f} \quad \text{(1+1 bal)}$$

x a-ya nəzərən kiçik olduğundan aşağıdakı yaxınlaşmanı etmək olar

$$\frac{1}{a+x} + \frac{1}{b-4x} = \frac{1}{a\left(1+\frac{x}{a}\right)} + \frac{1}{b\left(1-\frac{4x}{b}\right)} = \quad \text{(2 bal)}$$

$$\frac{1}{a}\left(1-\frac{x}{a}\right) + \frac{1}{b}\left(1+\frac{4x}{b}\right) = \frac{1}{a} + \frac{1}{b} - \frac{x}{a^2} + \frac{4x}{b^2}$$

Yuxarıdakı tənliklərdən:

$$\frac{x}{a^2} = \frac{4x}{b^2} \quad \text{(1 bal)}$$

$$b = 2a \quad \text{(0,5 bal)}$$

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{2a} = \frac{1}{f} \Rightarrow f = \frac{2a}{3} \quad \text{(0,5+0,5 bal)}$$

1.